

Jan Zouhar

FILOZOFIE A BRNĚNSKÝ KULTURNÍ KONTEXT

Vznik Československa v roce 1918 přinesl Brnu nové místo v kulturním úsilí našeho národa. Tuto skutečnost významně ovlivnilo i založení Masarykovy univerzity. Mezi její obory, které se podílely na brněnském kulturním životě, patřila svým způsobem i filozofie. Její působení na brněnskou kulturu nebylo samozřejmě pouze věcí učitelů filozofie z brněnské filozofické fakulty, ale také například představitelů brněnské normativní školy právní a dále četných katolických filozofů z Brna a Olomouce, jako Josefa Kratochvila nebo myslitelů kolem Filozofické revue, časopisu Na hlubinu nebo revue Akord.

Z učitelů filozofické fakulty je třeba připomenout zejména I. A. Bláhu, Josefa Tvrdeho a J. L. Fischera. Bylo to dáno především osobním založením těchto filozofů, protože nechápali filozofickou práci pouze jako záležitost uzavřeného prostředí seminárních pracoven a úzkého okruhu zasvěcenců, ale aktivně s filozofickými otázkami vystupovali na veřejnost, vstupovali z filozofických pozic do četných diskusí o věcech veřejných a sledovali filozofické aspekty různých kulturních a politických problémů, které je znepokojovaly. O této aktivitě ostatně přesvědčivě vypovídají bibliografické soupisy.¹ Snad nejaktivnější v tomto směru byl J. L. Fischer, který ostatně spoluredigoval (s B. Václavkem, J. Mahenem, Vl. Helfertem, B. Fuchsem ad.) významný kulturně politický časopis *Index*.² Vedle novin a časopisů se filozofie představovala širší veřejnosti prostřednictvím přednáškové činnosti. Nebylo to pouze v Jednotě filozofické, jejíž pobočka v Brně vznikla v roce 1922 a která svou činnost v Brně

¹ Např. SPFFBU 1970, G 14 (číslo věnováno I. A. Bláho); Gabriel, J.: *Filozofie Josefa Tvrdeho*. Brno 1982, s. 115—119; J. L. Fischer. *Osobnost, dílo, myšlenky*. Olomouc 1990, s. 103—116.

² Srov. *Index. Vzpomínkový sborník Bedřicha Václavka*. Brno 1957; *Index 1929 až 1939*. Olomouc 1964; Bretfeldová, H.: *Filozofická problematika na stránkách Indexu*. SPFFBU 1988, B 35, s. 91—95.

rozdívěla celé meziválečné období,³ ale i v rámci jiných institucí a při četných dalších příležitostech.

Meziválečné kulturní Brno charakterizuje několik rysů. Je to úsilí o konstituování a rozvoj českých kulturních institucí, dále nástup umělecké avantgardy v literatuře, výtvarném umění, hudbě a zejména v architektuře, a nelze opomenout ani skutečnost, že zde působila silná německá menšina se svými vlastními kulturními aktivitami. Jednou z otázek, která v těchto podmínkách vystoupila do popředí, byla otázka tradicionalismu, provincialismu a regionalismu. Významné vystoupení k této problematice pochází od J. L. Fischera. V 1. ročníku Indexu (1929) uveřejnil na dané téma několik úvah, které později shrnul do knížky *Kultura a regionalismus* (1930). Fischer charakterizuje regionalismus jako obranu proti monopolu centra, ale zejména jako pozitivní program, který určuje maximální tvořivost a iniciativnost všech částí národního celku. Regionalismus je pak Fischerovi měřítkem, kterým chce hodnotit všechny kulturní a sociální tendence. Současně vystupuje ostře proti separatismu, provincialismu, kritizuje brněnské kulturní poměry, volá po vyšší úrovni brněnských kulturních institucí, po užším spojení brněnských vysokých škol s brněnským životem. Vymezuje svůj vztah k tradici. Uznává předchozí kulturní dílo za nutný předpoklad další tvorby. Minulost k nám mluví, pokud je minulostí živou a hodnotnou. „Tam totiž, kde tradice má být náhradou za naši neschopnost myslet, stává se stejným epigonstvím, jakým je v umění návrat k hotovým předlohám. Zde platí jen jediný poměr k tradici: tvořit tradici novou. Svýma očima se dívat, svým rozumem soudit a hodnotit, svýma rukama budovat. Každá doba staví nás před nové úkoly a problémy, na nás je, abychom je řešili svými vlastními silami a pouze jimi. Nejbolestnější i nejnutnější při tom je, že takto činíce, musíme loučit se, musíme popírat, musíme bojovat proti tomu, več jsme vrostli jako v hotový, pevný a daný útvar.“⁴ Aktivizace kulturního života a řádné fungování jednotlivých jeho institucionálních prvků je pro Fischera cestou k překonání provincialismu a úzkého tradicionalismu.

V období 1933—1934 se znovu (a ne naposled) objevily názory o potřebě snížit počet fakult brněnské univerzity. Na obranu Masarykovy univerzity byla podniknuta řada akcí, jednou z nich byla anketa pro nedílnost brněnské univerzity, kterou na stránkách Indexu v roce 1934 připravil J. L. Fischer.⁵ Těživá ekonomická situace republiky a napjatost státního rozpočtu vedly parlamentní úspornou komisi k úvaze o možnosti dalších úspor v rozpočtové kapitole ministerstva školství a národní osvěty, a to konkrétně zrušením filozofické a přírodovědecké fakulty v Brně. Proti tomuto záměru se postavili představitelé inteligence, řada politiků i širší veřejnost. Šesté číslo Indexu z roku 1934 je zajímavé i výběrem dokumentů z bojů za druhou českou univerzitu za Rakouska-

³ Viz Gabriel, J.: *Filozofie Josefa Tvrdeho*. Kap. Brněnská Jednota filozofická v letech 1922—1939, s. 107—110.

⁴ Fischer, J. L.: *Regionalismus a tradicionalismus*. Index 1929, č. 4, s. 2.

⁵ Index 1934, č. 6, s. 60—71. Odtud další citáty.

-Uherska a po vzniku samostatného československého státu, který pořídil B. Václavek. Hlavní prostor v uvedeném čísle zaujímá diskuse o současné univerzitě, vlastně obrana její celistvosti. Přispěli k ní ministr zahraničních věcí Edvard Beneš, pražští profesori Bohumil Bydžovský, J. B. Kozák, Kamil Krofta, Jindřich Matiegka, Vilém Mathesius, Josef Pekař, F. X. Šalda, dále Jiří Mahen, tehdejší rektor MU Jan Zavřel, starosta města Brna Karel Tomeš, studenti Fr. Dufek a Emil J. Pejhovský, architekt Bohuslav Fuchs a sám iniciátor ankety J. L. Fischer. Vyjádření jsou doplněna memorandem moravskoslezských poslanců a senátorů, prohlášením předních učitelů brněnských vysokých škol a finančním rozbořem úspor, „jaké by vznikly zkomolením Masarykovy univerzity“.⁶

V anketě poukázal V. Mathesius na to, že omezování činnosti univerzit „by bylo činem nebezpečným, i kdyby to z důvodů finančních bylo nutné. Protože však úspory, jichž se tím chce dosáhnout, jsou pouhý optický klam, nebyl by takový zásah jen nebezpečný, nýbrž také nezodpověditelný“.⁷ Ve stejném duchu připomíná matematik B. Bydžovský, že stát se v tomto případě nemůže řídit jen okamžitou hospodářskou situací, ale musí hledět do budoucnosti. Vysoké školy jsou „instituce kulturní, které nejen zaručují kulturní rozvoj státu, nýbrž nepřímo i jeho rozvoj hospodářský. Tyto instituce zasahují tak hluboko a tak rozmanitě do veřejných poměrů ve státě, že při jejich omezování otázka peněžní úspory nesmí být rozhodující, ba musí být podružná“.⁸ Přední pražský filozof J. B. Kozák celý problém nahlíží z hlediska poměru Moravy ke státu: „Věda nemůže žít bez polyfonie a Morava je kulturně svérázná a tvořivá. Čím samostatněji bude myslit a čím více bude kontrolovat Čechy a zejména Prahu (v té době v mnohém zamořenu a myšlenkově, mravně, politicky i administrativně často krátkozrakou), tím lépe pro stát.“⁹ Své rozhořčení neskrýval F. X. Šalda. Ironicky poznamenává: „Ale to je výborný nápad! Tu je možno jen gratulovat tomu slavnému úspornému výboru, nebo jak se to duchaplně zvíře nazývá. Co také dnes s teorií, se spekulací, s tzv. čistou vědou, když celý český veřejný život je den ze dne nečistější, když slovo spekulace má smysl jen pro bankéře a burziány, kteří spekulují samými papíry na hausse a baisse? Očištěte, ano, očištěte, pánové, jen klidně český život od takových parazitů, kteří ho jen zamořují, od metafyziky, poezie, umění.“ Doporučuje důslednost: „Nejen přírodovědeckou a filozofickou fakultu odstraňte, zrušte také fakultu medicínskou a právnickou! (...) Cožpak potřebuje takový venkovský lékař takové spousty teorie, kterou mu cpou do vzpouzející se hlavy dnes na fakultě medicínské? (...) Nebo advokát (...). Nestačila by mu také jen nějaká ta akademie tříletá, kde by se naučil louskat ty paragrafy a psát žaloby a žádosti o zaknihování atd.? (...) Pošlete všechnu

⁶ Tento rozbor ukazuje, že zrušením přírodovědecké a filozofické fakulty by na věcných nákladech ministerstvo ušetřilo 250 000 Kč, tedy 0,136% svého celého věcného rozpočtu. Osobní výdaje obou fakult činily v roce 1934 3,65 mil. Kč, což představovalo sotva 0,50% všech osobních výdajů ministerstva.

⁷ Index 1934, č. 6, s. 65.

⁸ Tamtéž, s. 63.

⁹ Tamtéž.

tu učenost k řasu a držte se praxe, praxe, praxe. Nepřivede-li náhodou člověka do kriminálu, vynese mu miliónové jmění. A to je dneska účel naší národní existence. Vydělávat, vydělávat a zase vydělávat. Abychom se zbavili té srabařiny a dostali se mezi slušné zazobané národy comme il faut.“¹⁰ Josef Pekař se vyjádřil lapidárně: „Tak jsme si své osvobození nepředstavovali!“¹¹ Zaujetí a zájem o uchování Masarykovy univerzity jsou pochopitelné u významných představitelů naší vědy a kultury. Pozoruhodné je, jaké stanovisko zastávali představitelé městského zastupitelstva a poslanci Národního shromáždění. I když znali velmi dobře finanční situaci státu, nesouhlasili s tím, aby školství a kultura byly prvními objekty, na nichž měla být prováděna úsporná opatření. Navrhovali spíše organizační a studijní racionalizaci a domnívali se, že pouze takto lze úspory zdůvodnit před veřejností. Bylo zřejmé, že brněnská filozofická fakulta byla v této době širší veřejností vnímána jako nutný předpoklad dalšího kulturního rozvoje Brna i celé Moravy. Parlamentní úsporná komise jistě i pod tlakem veřejného mínění přistoupila na organizační a racionalizační opatření. J. L. Fischer poznamenává, že „poslední dlouhé měsíce úzkostné nejistoty přinesly i své dobré ovoce. Sblížily Brno a Moravu s jejich univerzitou a také naopak, (...) bylo třeba těchto posledních dní, vskutku kritických; (...) bylo třeba zpytování kulturního svědomí nás všech: abychom si uvědomili, že také Masarykova univerzita je tělem z našeho těla a naším národním statkem věru nikoli posledním“.¹²

¹⁰ Tamtéž, s. 65—66.

¹¹ Tamtéž, s. 65.

¹² Tamtéž, s. 71.